

Pomoc psychologiczno -pedagogiczna dla ukraińskich uczniów w szkołach

CENTRUM EDUKACJI
OBYWATELSKIEJ

Katarzyna Leśniewska

Wiesz o kimś wiele, a potem jedna nowa informacja zmusza do przewartościowania dotychczasowej opinii i budowania jej od nowa.

(Ellen Sussman, Lekcje francuskiego)

Pojawienie się w polskich szkołach uczniów z Ukrainy wywołało wśród kadr pałcówek uzasadnione refleksje, w jaki sposób pomóc młodym osobom z doświadczeniem wojennym i migracyjnym oraz jak poradzić sobie z różnym stopniem znajomości języka polskiego w klasach. Nauczyciele mają świadomość, że ich nowi uczniowie mogli doświadczyć traumy i że pojawiają się u nich objawy zespołu stresu pourazowego (PTSD). Jednak czasem kadry pedagogicznej umykają dwie kwestie. Po pierwsze – nie wszyscy uczniowie uciekali z rejonów bezpośrednio dotkniętych wojną i nie wszystkie rodziny zostały rozdzielone. W przeżyciu części dzieci i młodzieży przybywających z Ukrainy bardziej żywe może być doświadczenie szoku kulturowego niż traumy wojennej. Po drugie – migracja związana z wojną to nie jedyna okoliczność, która może wpływać na funkcjonowanie osób pochodzenia ukraińskiego w polskich szkołach. Dlatego myśląc o organizacji i udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, musimy mieć na uwadze, że w tej grupie mogą być osoby z trudnościami w uczeniu się, z ADHD, chorobami przewlekłymi, obniżonym potencjałem intelektualnym, niepełnosprawnościami (np. ze spektrum autyzmu lub niedosłuchem) itd. Mogą być również uczniowie uzdolnieni, o ponadprzeciętnym ilorazie inteligencji. Te wszystkie elementy powinny być uwzględnione w procesie organizowania pomocy.

Wymiana informacji podstawą planowania pomocy

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna to proces, który w przypadku ukraińskiego ucznia zaczyna się w momencie, kiedy zapada decyzja o przyjęciu go do szkoły. Już na wstępie wiadomo bowiem, że mamy do czynienia z różnicami kulturowymi, zmianą środowiska edukacyjnego i wcześniejszym pobieraniem nauki w systemie edukacyjnym za granicą¹. Niektórzy uczniowie mierzą się z niepokojem lub lękiem, inni z traumą. Pytaniem otwartym pozostaje to, jak głębokich i na ile długotrwałych trudności z tego powodu może doświadczać młoda osoba.

Dyrektor musi podjąć decyzję o przypisaniu ucznia do klasy. W tym celu należy przeanalizować wiele aspektów. Potrzebne są informacje o wieku ucznia i o tym, w jakiej klasie uczył się w Ukrainie. Niezbędna jest też wiedza o poziomie znajomości języka polskiego. Warto dowiedzieć się, czy uczeń doświadczał trudności edukacyjnych w swojej rodzimej szkole, jak sobie zazwyczaj radzi ze zmianami środowiska, jakie doświadczenia związane z opuszczeniem kraju go dotknęły i w jakim stanie emocjonalnym jest teraz. Od tego może zależeć, w jaki sposób osoba zaadaptuje się do nowych warunków.

Aby móc rzetelnie rozpoznać sytuację, należy najpierw w prosty sposób przekazać rodzicowi najważniejsze informacje na temat nauki w polskiej placówce. Rodzic może nie wiedzieć, co czeka jego dziecko i z jakiego powodu dopytujemy o różne kwestie związane z sytuacją ucznia i jego rodziny. Na przykład rodzice i uczniowie pochodzenia ukraińskiego nie zawsze wiedzą, jak polski system edukacji traktuje osoby ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z niepełnosprawnościami. W obecnym systemie edukacji Ukrainy wdrażana jest edukacja włączająca. Jednak jeszcze kilka lat temu dzieci z diagnozą niepełnosprawności trafiały do placówek specjalnych, nierzadko z internatem. Wiele osób pamięta czasy, kiedy część rodzin starała się ukryć niepełnosprawność dziecka. Nie znając naszego systemu, mogą obawiać się polskich rozwiązań, a w konsekwencji ukrywać diagnozę. Ryzyko oddalenia rodzica od dziecka w obcym kraju – zwłaszcza kiedy część rodzin została rozdzielona przez wojnę – to ogromne obciążenie emocjonalne. Pomocne może być przeprowadzenie kampanii informacyjnej na temat decyzyjności rodziców w sprawie wyboru szkoły. Pozwoli to obniżyć poziom lęku przed zabraniem dziecka do placówki specjalistycznej.

Rodzic powinien też wiedzieć, że zgodnie z polskim prawem ma wpływ na planowanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej, którą otrzyma dziecko. Ważne jest ustalenie osoby, z którą matka lub ojciec mogą się kontaktować, kiedy coś ich zaniepokoi, kiedy pojawi się jakiś problem lub dostrzegą potrzebę zmiany sposobu pracy z ich dzieckiem.

---

¹ Zgodnie z § 2 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. poz. 1591 z późn. zm.) świadczy to o potrzebie objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną.

Jak zadbać o właściwy przepływ informacji? Oto kilka przykładowych działań:

- Zorganizujcie spotkanie dla rodziców nowych uczniów (z udziałem tłumacza lub asystenta kulturowego²). Poinformujcie rodziców o ich prawach, sposobach udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej, formach współpracy ze szkołą i osobach do kontaktu (zwykle będzie to asystent kulturowy lub wychowawca).
- Przygotujcie krótką ulotkę w języku ukraińskim zawierającą ww. informacje i zaproszenie do współpracy. Rodzic powinien wiedzieć, że korzystanie z pomocy psychologiczno-pedagogicznej jest dobrowolne i nieodpłatne. Warto pokazać mu korzyści płynące z takiej formy wsparcia. Rozłóżcie informacje w szkole – w miejscach, w których bywają rodzice. Możecie również przekazać ulotki przez wychowawców i nauczycieli kontaktujących się z rodzicami albo przez uczniów (zwłaszcza jeśli ten kontakt jest utrudniony).
- Przekażcie rodzicom krótką ankietę wstępną w języku ukraińskim, w której będą mogli podzielić się informacjami o dziecku. Ankieta powinna zawierać pytania zamknięte, żeby było łatwiej zebrać jej wyniki. Dzięki temu, porównując zaznaczone przez rodzica odpowiedzi z wersją polskojęzyczną, szybko zdobędziecie ważne informacje o uczniach.
- Przygotujcie krótkie arkusze dla uczniów (w języku ukraińskim z analogiczną wersją polską dla nauczyciela) – poproście młodych ludzi o wskazanie swoich mocnych i słabych stron, obszarów zainteresowań, potrzeb lub obaw związanych z edukacją w polskiej szkole. Pamiętajcie, że ankieta musi być dostosowana do wieku. Uczeń nie powinien wypełniać jej w pośpiechu. Pozwólcie mu zabrać arkusz do domu lub wypełnić w spokojnym miejscu w szkole (np. w bibliotece w obecności asystenta kulturowego, którego młoda osoba będzie mogła dopytać o szczegóły).

---

² Organizowanie i udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej będzie się prawdopodobnie wiązało z koniecznością wsparcia ze strony asystenta kulturowego. Szkoła może zatrudnić taką osobę na stanowisku pomocy nauczyciela lub nawiązać współpracę z NGO.

Pogłębianie rozpoznania

Informacje zebrane podczas przyjmowania ucznia do szkoły są niezwykle istotne, ale niewystarczające, aby właściwie zaplanować pomoc. Konieczne jest pogłębienie rozpoznania potrzeb i możliwości młodego człowieka. Być może rodzic dostarczy dokumenty dziecka związane z diagnozą przeprowadzoną w Ukrainie (np. orzeczenie, zaświadczenie od lekarza). Jednak zakładając, że rodzina pako- wała się do wyjazdu w stresie i w pośpiechu, możemy przypuszczać, że takich przypadków będzie niewiele. Trzeba zatem oprzeć się na innych źródłach infor- macji. Będą to np.:

- Rozmowa z rodzicami lub uczniem (np. jakie są mocne strony dziecka? Co lubi, co sprawia mu przyjemność? Z czym może mieć kłopot? Jak dziecko uczyło się przed przyjazdem do Polski? Czy rodzina zna i rozumie zasady działania polskiego systemu edukacji? Czy dziecko lub jego najbliżsi prze- bywali bezpośrednio w rejonie działań wojennych? Jak młoda osoba przeżywa sytuację migracji? W jakiej sytuacji obecnie znajduje się rodzina?). W rozmowie z rodzicem nieznanym polskiego lub znanym go w niewiel- kim stopniu powinien uczestniczyć ktoś, kto może pełnić rolę tłumacza (np. asystent kulturowy, członek rodziny). Jeśli tłumaczeniem ma się zająć inny rodzic, konieczne jest uzyskanie zgody rozmówcy i poinformowanie wszystkich stron o obowiązku zachowania poufności informacji. Rozmo- wę można również przeprowadzić w innym języku, który obie strony – rodzic i nauczyciel – znają w wystarczającym stopniu. Stworzenie bez- piecznej atmosfery jest podstawą otwartości, dlatego dbajmy o:
  - miejsce zapewniające komfort rozmowy;
  - zniesienie bariery językowej (tłumaczenie, stosowanie zrozumiałej terminologii);
  - dostarczanie niezbędnych informacji;
  - zapewnienie rodzicowi możliwości zadawania pytań.
- Informacje z dokumentacji, w tym wyniki diagnozy przeprowadzonej przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną w Polsce lub dokumenty dotyczące leczenia w naszym kraju (zarówno zaburzeń stresu pourazowego, jak i innych utrzymujących się schorzeń).
- Obserwacje dziecka przez nauczycieli, specjalistów szkolnych i asysten- tów. Obserwacji poddajemy m.in.:
  - poziom umiejętności językowych (czy i w jakim stopniu uczeń komu- nikuje się po polsku z rówieśnikami i dorosłymi w sytuacjach codziennych i edukacyjnych? Jaka jest jego bierna znajomość języka – np. czy czyta i rozumie polecenia do zadań? Jaka jest jego czynna znajomość języka – np. czy próbuje odpowiadać po polsku na pytania nauczyciela? Czy trudności językowe nie są wywołane niedosłuchem?);

- sposób nawiązywania relacji (czy uczeń próbuje inicjować kontakt? Czy znalazł w klasie rówieśników, z którymi dobrze się czuje? Czy się izoluje albo jest izolowany przez grupę rówieśniczą? Czy można zaobserwować zubożenie na inne osoby?);
- aktywność (czy uczeń podejmuje zadania edukacyjne? Czy inicjuje spontaniczne aktywności z rówieśnikami lub włącza się w nie? Czy włącza się do pracy zespołowej? Czy zadaje pytania, sygnalizuje trudności, prosi o pomoc? Czy potrzebuje schematów, aby dobrze funkcjonować? Czy w jego zachowaniach widoczne jest zmniejszenie zainteresowania albo przeciwnie – nadmierna czujność?);
- radzenie sobie z emocjami (czy i jakie emocje uczeń wyraża? Czy jest rozdrażniony, poirytowany, zły? Czy łatwo wybuchą gniewem lub płaczem? Czy jest milczący, wycofuje się lub robi wrażenie zrezygnowanego?);
- koncentrację (czy uczeń jest w stanie utrzymać uwagę na zadaniu? Jak często się rozprasza? Co wtedy robi?);
- radzenie sobie z wyzwaniami edukacyjnymi (czy obserwujemy braki wiedzy? W jakich obszarach? Czy braki mogą wynikać z różnic programowych w systemie ukraińskim i polskim? Czy są obszary, w których uczeń ma większą wiedzę i umiejętności niż jego rówieśnicy?);
- mocne strony i zainteresowania (z czym uczeń szczególnie dobrze sobie radzi? Co go interesuje z aktywności szkolnych i pozaszkolnych? Czy ma jakieś osiągnięcia pozaszkolne, np. sportowe, artystyczne, językowe, związane z aktywnością na rzecz innych osób?).

Zebrane informacje warto analizować zespołowo, ponieważ każda osoba może zaobserwować inne elementy funkcjonowania młodej osoby. Jednocześnie uczeń może radzić sobie w odmienny sposób w różnych kontekstach, np. w kontakcie z poszczególnymi nauczycielami, na określonych przedmiotach, podczas zajęć i w mniej ustrukturyzowanym czasie. Warto kierować się zasadą, że w spotkaniach zespołu bierze udział tak dużo osób, jak to konieczne (czyli wszyscy nauczyciele i specjaliści, którzy mogą wnieść znaczące informacje) i tak mało, jak to możliwe (aby dać szansę na rzeczywistą rozmowę i uniknąć rozmywania odpowiedzialności).

Planowanie i wdrażanie wsparcia

Kluczem do planowania wsparcia jest próba odpowiedzi na pytanie o przyczynę trudności ucznia. Osoba może nie odzywać się na lekcji np. dlatego, że nie zna języka polskiego lub nie rozumie zadań, które przed nią stawiamy. Powodem mogą być braki edukacyjne lub niedosłuch. Być może dziecko nie interesuje się lekcją, bo ma wiedzę znacznie wykraczającą ponad to, co przekazuje nauczyciel. Albo ma myśli rezygnacyjne, jest sparaliżowane lękiem lub ma obniżony nastrój w związku z doświadczeniem traumy wojennej. A może wygląda na znudzone, bo wahania cukru wynikające z cukrzycy powodują u niego senność.

Z kolei konflikty i agresja między polskimi i ukraińskimi uczniami niekoniecznie muszą mieć podłoże narodowościowe – to tylko jedna z prawdopodobnych przyczyn. W grę mogą również wchodzić: niezrozumienie sytuacji na poziomie językowym, trudności komunikacyjne związane z zespołem Aspergera różnice w wyniesionych z domu wzorcach radzenia sobie w trudnych sytuacjach, deficyty hamowania związane z ADHD czy niedostosowanie społeczne. Ukraińscy uczniowie, tak jak ich polscy rówieśnicy, mogą być osobami zdolnymi, ale przewlekłe chorymi, osobami z niepełnosprawnością, mogą wychowywać się w różnych warunkach bytowych i rodzinnych. Dlatego nie można organizować wsparcia z pominięciem wcześniejszych etapów. Planując pomoc, pozostajemy w kontakcie z rodzicami i bierzemy pod uwagę ich spostrzeżenia i sugestie.

Bardzo istotna jest świadomość, czy pomoc, której możemy udzielić w szkole, będzie wystarczająca. Jeśli zespół ma wątpliwości związane z rozpoznaniem potrzeb i możliwości ucznia (np. uważa, że niezbędne jest pogłębienie diagnozy, podejrzewa PTSD, zaburzenia depresyjne lub lękowe) albo zaplanowaniem adekwatnego wsparcia (np. dostrzega potrzebę objęcia ucznia terapią lub leczeniem), wówczas powinien skierować rodzica do poradni psychologiczno-pedagogicznej. W przypadku trudności emocjonalno-społecznych rodzic może również zwrócić się do poradni psychologicznych pierwszego stopnia referencyjnego systemu ochrony zdrowia dzieci i młodzieży. W ostrych przypadkach zagrażających życiu (np. związanych z samookaleczeniami lub myślami samobójczymi ucznia) należy poinformować rodzica o możliwości skorzystania z ostrego dyżuru psychiatrycznego lub ostrego dyżuru pediatrycznego. W takich sytuacjach warto pamiętać, że rodzic może potrzebować dodatkowych informacji (np. gdzie mieszczą się te instytucje) lub pomocy w wypełnieniu dokumentów.

Podstawowy wymiar pomocy psychologiczno-pedagogicznej to udzielanie wsparcia w trakcie bieżącej pracy z uczniem oraz zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów. Może to przybierać różne formy. Poniżej kilka przykładów:

- Pomoc w oswojeniu środowiska szkoły – np. dwujęzyczne oznakowania przestrzeni, napisy w języku ukraińskim na sprzętach i często wykorzystywanych przedmiotach, pokazanie, gdzie co się znajduje, wyjaśnienie, jaką rolę w szkole pełnią poszczególne osoby i do kogo można się zwrócić z jakimi sprawami. Uczniowie, którzy mają trudności językowe, dzięki takim działaniom poczują się bezpieczniej. Pamiętajmy, że osoby słabo znające język mają większą trudność w dopytaniu o codzienne sprawy.
- Korzystanie z tłumaczeń – zarówno z pomocy osób znających język (tłumacza, asystenta, kolegi z klasy), jak i możliwości technologicznych (automatycznych tłumaczeń w komputerze lub telefonie).
- Przygotowanie materiałów w sposób dostępny dla ucznia – instrukcje i zadania pisane prostym językiem, krótkimi zdaniami, teksty do analizy przetłumaczone na język ukraiński, przygotowywanie lub wykorzystywanie gotowych tekstów w wersji łatwej do czytania i zrozumienia (ETR – przykładowe materiały można znaleźć na Zintegrowanej Platformie Edukacyjnej: <https://zpe.gov.pl/a/materialy-latwe-do-czytania-i-zrozumienia/D1APaQCI5>)

- Wykorzystywanie materiałów znajdujących się na stronach Ukraińskiego Ministerstwa Edukacji: *Електронні версії підручників* (imzo.gov.ua) – treści związane z tematem lekcji przedmiotowych dostępne w rodzimym języku ucznia. W wyszukaniu tematu lekcji może pomóc asystent kulturowy.
- Korzystanie z metody odwróconej lekcji (dzięki czemu uczeń może wcześniej przygotować się do realizacji danego tematu).
- Wsparcie za pomocą obrazów (piktogramów, grafów, rysunków, schematów lub filmów z transkrypcją na język ukraiński), które wspomagają zrozumienie i zapamiętanie treści.
- Korzystanie ze wsparcia rówieśniczego – zarówno w zakresie języka, jak i pomocy w opanowaniu nowych treści lub wytłumaczeniu jakiegoś zagadnienia.
- Wykorzystywanie gestów – może być przydatne, kiedy uczeń czegoś nie rozumie i chce poprosić o pomoc, a także w sytuacjach, kiedy doświadcza dużych trudności emocjonalnych. Dziecko sygnalizuje nauczycielowi gestem narastające napięcie, z którym nie może sobie poradzić (może wówczas np. na chwilę opuścić salę z asystentem).

Ukraińskie dzieci mają również prawo do skorzystania z różnych form pomocy. Udział tych uczniów np. w zajęciach rozwijających uzdolnienia czy zajęciach specjalistycznych może wymagać utworzenia dodatkowych grup lub dostosowania zajęć, które są prowadzone w szkole. W takiej sytuacji warto rozważyć nawiązanie kontaktu z innymi szkołami lub podmiotami, które wspierają dzieci i młodzież pochodzenia ukraińskiego (np. z NGO). Wsparcie instytucji zewnętrznych może również okazać się konieczne, jeśli rozpoznamy, że rodzina ucznia jest w trudnej sytuacji bytowej. Wówczas ważną będzie współpraca np. z ośrodkiem pomocy społecznej.

O co jeszcze warto zadbać?

Na koniec kilka wskazówek, które mogą pomóc w uporządkowaniu myślenia, jak skutecznie udzielać pomocy psychologiczno-pedagogicznej:

- **Przygotowujemy społeczność szkolną** (nauczycieli, rodziców i uczniów) do lepszego rozumienia potrzeb i możliwości osób pochodzących z Ukrainy. Pamiętajmy jednak, by nie odnosić się do sytuacji konkretnych osób, aby nie naruszyć ich prawa do zachowania poufności informacji. Przedstawiamy polskim rodzicom i uczniom argumenty przekonujące, że na pomocy rodzinom z Ukrainy nie ucierpią polscy uczniowie. Pokazujemy korzyści ze wspólnego uczenia się. Nauczycielom zapewniamy różne formy doskonalenia.

- **Dzielimy role.** Nauczyciele i specjaliści mają swoje role wynikające z przeprowadzonego rozpoznania. Uczniom i rodzicom podpowiadamy, w jaki sposób mogą się włączyć w budowanie sprzyjającego klimatu szkoły (m.in. edukacyjna pomoc rówieśnicza, spotkania i aktywności przybliżające kulturę obu krajów, wspólne spędzanie czasu podczas uroczystości i akcji szkolnych, rola tłumacza, wolontariat, samorządność szkolna). Dyrektor spina wszystkie działania jako osoba odpowiedzialna za organizację pomocy.
- **Korzystamy ze wsparcia zewnętrznego** – bierzemy pod uwagę możliwości wsparcia środowiskowego: pomocy poradni psychologiczno-pedagogicznej, placówek medycznych (w tym poradni psychologicznych pierwszego poziomu referencyjnego systemu ochrony zdrowia dzieci i młodzieży), środowisk rozwijających uzdolnienia i zainteresowania (np. domów kultury, klubów sportowych), placówek doskonalenia nauczycieli (w zakresie szkoleń, doradztwa i wspomagania szkoły), ośrodków pomocy społecznej, NGO.
- **Sprawdzamy skuteczność działań** – monitorujemy postępy ucznia (m.in. czy obserwujemy przyrost wiedzy z poszczególnych przedmiotów? Czy widoczny jest rozwój w zakresie znajomości języka? Czy poprawiają się relacje dziecka ze środowiskiem?). Po miesiącu lub dwóch zespołowo oceniamy, czy wdrożone wsparcie przynosi zamierzone efekty. Na tej podstawie podejmujemy decyzję, czy trzeba wprowadzić zmiany (wycofać, przeformułować lub dodać jakieś działania).

Tekst powstał w partnerstwie z Norwegian Refugee Council.